

Léptékváltás a Hauptbahnhof
barnamezős rehabilitációjában

ADAM CARUSO ÉRZELMES VALLOMÁSA ZÜRICHHEZ

A brit klasszicizálás és a svájci modernitás találkozása az Europaallee-n

A klasszicizáló építészet hullámai már a protestáns hagyományairól és puritán építészetéről ismert Zürichet is elérték, miközben az ezredfordulón reflektorfénybe kerülő „kortárs svájci építészet” válsága egyre nyilvánvalóbb. A metropolita pozícióra törő Zürich, Basel és Genf dinamikus fejlesztései új kihívások elé állították a svájci építészetet, a léptékváltás és reprezentáció igényeire a kisléptékű projekteken kikísérletezett minimalizmus azonban már nem tudott alternatívákat nyújtani. A klasszicizáló építészet aktualitása a zürichi ETH építész-képzésében is megmutatkozott, a nemzetközi összeve-

tésben is jelentős eredményeket felmutató svájci „aranygeneráció” (Marcel Meili, Markus Peter, Roger Diener, Herzog&deMeuron) nyugdíjbavonulását követően a megüresedő pozíciókat elsősorban nem a fiatal svájci irodák képviselői, hanem a városban építészeti projektek és szatelitirodák révén is jelen lévő külföldi építészek, Tom Emerson, An Fonteyne, Jan de Vylder és Adam Caruso kapták. A felsorolt alkotók munkásságát áttekintve az európai klasszicizáló, realista tendenciák motívumait figyelhetjük meg. A polgári protestáns hagyományokon építkező Zürichben azonban a brit és belga mo-

narchikus reprezentációból fakadó klasszicizálás látszólag idegen magatartás, ami az építészeti fórumokon kibontakozó vitákban is megmutatkozott. Svájc történelmi kereskedelmi központjaiban Zwingli és Kálvin eszméi, a redukció és a „képesség felfüggesztése” a kibontakozó modern építészetet is áthatották. A Sigfried Giedion révén zürichi központtal szerveződő CIAM elvei, és a szervezethez kötődő svájci Alfred Roth, Max Ernst Häfeli, Rudolf Steiger, Werner Max Moser munkássága generációkon átívelő és még ma is élő hagyományt jelentenek az ország építészetében.

Konceptuális és analóg tendenciák

A Caruso St John iroda munkásságában az 1990-es alapítás óta a hely értelmezése a formálás karakteres eleme. A globális tendenciák absztrakt képzetei helyett az időbeliségre és az „érzelmi telítettségre” helyezik a hangsúlyt. Épületeik az európai városok történetiségével, hagyományaival keresnek dialógust, nem csak az építészet, de a művészet és a kultúra dimenzióit is bevonva, ami a kifejezőmód gazdagságát eredményezi.[1] Számukra az építés helyszíne „talált hely”, amelynek alapos vizsgálata és feltárása segít megtalálni a tervezés kezdőpontját. A „talált hely” kifejezés visszavezet minket

a modern mozgalom megújítását célul kitűző Team 10 csoporthoz, melynek Alison és Peter Smithson révén erős brit kötődése volt. Épp a Smithson házaspár volt az, akik a háború után válságba kerülő modernitás analitikus gépezetjének revíziójaként analóg képi eszközöket kerestek az alkotások integritásának kifejezésére. Az „as found” mint hétköznapi talált helyzet felfedezése az építészeti formálás kérdését egy egymással analóg, többretegű olvasatokban gazdag alkotásmódszertan felé nyitotta ki. A háború utáni léptékváltással megküzdő, a modernitáson belül megoldást kereső reformtörekvések intuitív, realista hagyománya tehát a Caruso építésziroda munkásságában is kezdettől fogva meghatározó volt, ahogy a klasszikus építészeti hagyományokat integráló olasz kísérletek recepciója is megjelenik az iroda elméleti publikációiban. [2] Korai munkáik, mint a New Art Gallery Walsall (2000), a londoni Brick House (2005), a Nottingham Contemporary (2009) a londoni Tate Britain, Millbank Project (2013), a Newport Street Gallery (2015), a Liverpool Philharmonic Hall (2015) és a Gagosian Gallery Grosvenor Hill (2015) plasztikusan kifejezik az építészeti atmoszféra újraértelmezését, az anyagok, szerkezetek és formák jelentésrétegeinek analóg olvasatokban gazdag egymásra vetítését. [1]

Építész: Caruso St John Architects, Bosshard Vaquer Architekten

A barnamezős rehabilitáció a városépítészeti új léptékét és minőségét kívánta meg Zürich központjában

A tömbök mellett a közterek is lépésről lépésre újulnak meg

Az Europaallee karaktere újraértelmezi Zürich puritán városképét

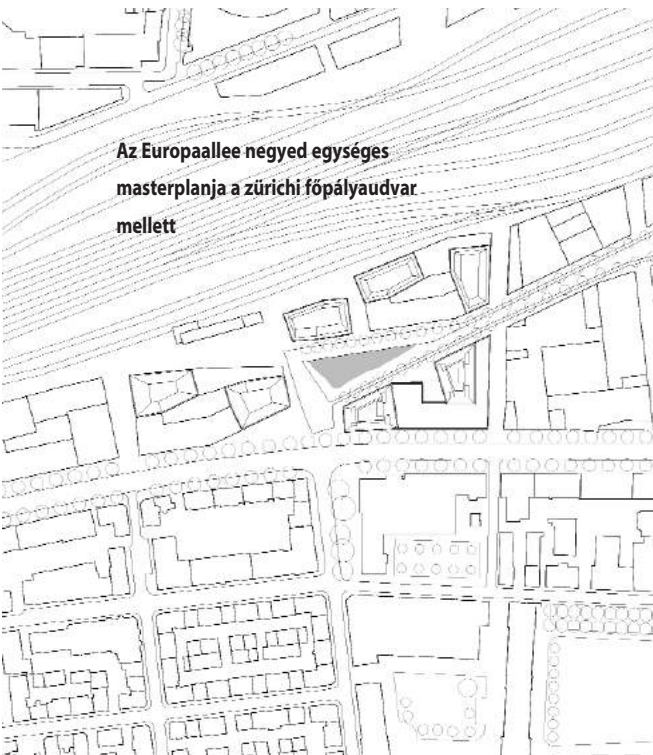

Carusóék építészete tehát merít a későmodern hagyományokból, de legalább annyira erős a huszadik századon átívelő alternatív tendenciákhoz való kötődésük is. [3] Az intellektuális konceptépítészet ellenpontjait az intuitívabb vonulatnak számító „másik modern” képviselőinél találták meg, és esszéikben tudatosan hivatkozzák a svéd Sigurd Lewerentz [4], a német, letisztult atmoszférájú tereket alkotó Rudolf Schwartz [5] és a francia, kőburkolatú homlokzatképzéséről ismert Fernand Pouillon [6] építészét. A másik modern lágyabb, rétegzettebb szemléletéhez kapcsolódóan az analóg építészet kérdései is megjelennek Adam Carusóék publikációiban. [7] Az analóg építészet a konstrukciók jelentésrétegeit képekkel, képzettársításokkal, több rétegben olvasható értelmezésekkel fejt fel, nem szűkíti le a tér jelentéstartalmát egyetlen eszme koncepciójára.

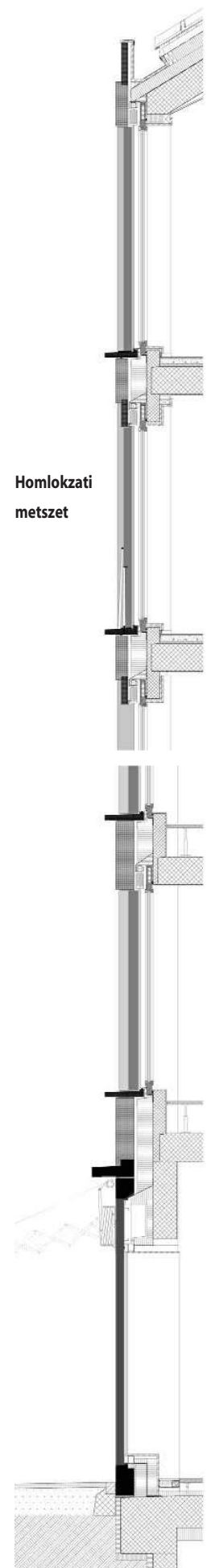
A történeti formák klasszicizáló arányrendszerét modernitással ötvöző tendenciák a svájci építészetre is hatással voltak, elég csak Peter Zumthorra gondolnunk, aki számára a hely és az atmoszféra fogalmi jelentettek kiindulópontot. Az intellektuális koncepciók és reduktív olvasatok helyett az atmoszférát kereső látásmód szorosan összefügg az analóg építészeti gondolkodással. [12] A történelmi hivatkozásoktól tobzódó posztmodern árnyékában egy mérsékeltebb, letisztultabb és a modernitás realista felfogásához közelebb álló irányzatként jelent meg az Aldo Rossiohoz is kötődő gondolkodás. [11] A tipológikus alapokról építkező Rossi az emlékezet analóg rétegei felé nyitotta ki az építészeti formálás eszköztárát. Politikai száműzetése idején egy ideig a zürichi ETH-n talált menedéket, ahol nagy hatást fejtett ki a később az ezredfordulót meghatározó svájci építészgenerációra, köztük Valentin Bearth-ra és Andrea Deplazes-re. [10] Tanítványa, az „analóg építészet” koncepcióját elméleti és oktatásmódszertani síkon is formalizáló Miroslav Šik még az elmúlt években is az ETH meghatározó egyénisége volt, idén tartotta búcsúelőadását „Analoge altneue Architektur” (Analóg régi-új építészet) címmel. A svájci építészetben tehát Carusóék szemléletéhez hasonlóan egyaránt megjelennek a modernitás és az alternatív, elsősorban analóg gondolkodás hagyományai, de míg Svájc esetében mindez elsősorban a hely, az anyagok és a tektonika többrétegű értelmezésére szorítkozik és a protestáns tradícióhoz hűen távolságot tart a szimbolizáló képi jelentéstársításoktól, addig Carusóéknál épp a képi utalásokban gazdag reprezentáció kerül előtérbe a monarchikus alapokon nyugvó brit kultúra jegyében.

Metropolita építészet: reprezentatív szándékok

A zürichi Europaallee, ahol a klasszicizáló és modern hagyományok ötvözetének kétféle szemléletmódja kerül

Az Europaallee negyed egységes masterplanja a zürichi főpályaudvar mellett

Homlokzati metszet

konfliktusba, épp ezért érdekes kísérlet. A tervezési terület a város központjában a Hauptbahnhof mellett a vágyak uralma alól frissen felszabadított új városnegyed, az Europaallee egyik saroktömbje. Városszerkezeti kiváló adottságokkal bír a helyszín, az ország legforgalmasabb pályaudvara révén nem csak a városon belül, de az agglomerációs, országos és nemzetközi hálózatokban is kulcspozícióval rendelkezik. A barnamezős fejlesztést maga a svájci vasúttársaság, az SBB menedzselte. A váronegyedet átszelő reprezentatív Europaallee tengelyére emblemikus, tömegformálásában és homlokzatképzésében is új minőséget jelentő „metropolita” építészeti céloztak meg. A beruházók az E jelű építési területre egy iroda- és lakófunkciót vegyesen magába foglaló 30.000 m²-es pályázati programot hirdettek meg, a versenyben pedig a Caruso St John építésziroda nyerte el az első díjat. Az alsó ötszintes irodater felett két to-

ronyszerű tömbben, további 6 és 8 szinten helyezték el az apartmanegységeket. A formálásnál tudatosan keresték a kapcsolatot az amerikai magasházépítészet korai hagyományaival, elsősorban Manhattan 1910-es és 20-as éveire jellemző klasszikus urbánus építészettel. Carusóék látásmódja új dimenziót nyit a kisléptékű, visszafogott modern építészetről ismert Zürichben, bár kétségtelen, hogy az utóbbi években több olyan nagyvolumenű fejlesztés, köztük számos toronyház is elkészült már, amelyek a város pozíciójának átértelmezését szimbolizálják. A Gigon/Guyer jegyezte Prime Tower néhány évig birtokolhatta csak a legmagasabb svájci épület rangját, amíg Herzog & de Meuron baseli Roche tornya le nem előzte. A versengés azonban nem párosult az építészet valóban nagyvárosi atmoszférát sugárzó eszközeinek megtalálásával. Carusóék épp ezért a nagy volumenű együttes formálásánál tudatosan keresték a kapcsola-

A dinamikus homlokzati síkváltások új városépítészeti minőséget kezdeményeznek a fejlődő nagyvárosban

A plasztikus kapubéllet az analóg képzettársítások számára nyit tág értelmezési teret

Építész: Caruso St John

Architects, Bosshard Vaquer Architekten

Vezető tervezők: Irene von Meiss-Leuthold (Bosshard Vaquer Architekten), Michael Schneider (Caruso St John Architects)

Építész munkatársak: Christof Bedall, Daniel Bosshard, Adam Caruso, Murat Ekinci, Adam Gielniak, Christian Jonasse, Aureliusz Kowalczyk, Alessandro Mattle, Dominique Meier, Erica Pasetti, Claudio Schneider, Peter St John, Merixell Vaquer, Jonas von Wartburg, Corinne Weber, Steffi Wedde, Florian Zierer

Statika: Conzett, Bronzini, Gartmann AG

Gépezet: Kalt & Halbeisen AG, Enerpeak Salzmann AG

Költségbeclés: PBK AG

Projektmenedzsment: OAP

Tűzvédelem: Braun Brandschutz, Gruner AG

Akuszтика: Bakus GmbH

Homlokzati szakértő: Emmer Pfenninger Partner AG

Épületfizika: Bakus GmbH

Akadálymentességi szakértő: ESS AG

Kivitelező: Implenia Generalunternehmung AG

Fotó: a szerző

tot a város belső hagyományaival, amelyeket egy metropolita vízió jegyében kívántak újraértelmezni. A klasszikus urbánus atmoszféra megidézésével együtt a következetes tektonikus rend, a homlokzat előregyártott beton elemekből készült érzéki felépítése a környezet jellegzettségeivel, Zürich korai modern építészetevel teremt kapcsolatot. Függőnszerű feszes raszterű homlokzatképzésük ugyanis egyszerre idézi meg az amerikai nagyvárosok építészét, Mies van der Rohe szemléletét, miközben egyértelmű utalásokat tesz a város központjában álló Otto Rudolf Salvisberg-féle banképületre is. Ezzel a gesztussal Carusóék építészete a modernitás emlékművévé is válik, és a láthatatlan historizáló gesztussal a modern folytonosságán belüli önmagára hivatkozás jön létre. [13] Ezt a szentitív magatartást a zürichi közéletben kissé ambivalensen tállalták a szaklapok és Carusóék homlokzatképzését mint Zürichhez intézett „szerelmi vallomást” jellemezték. [9]

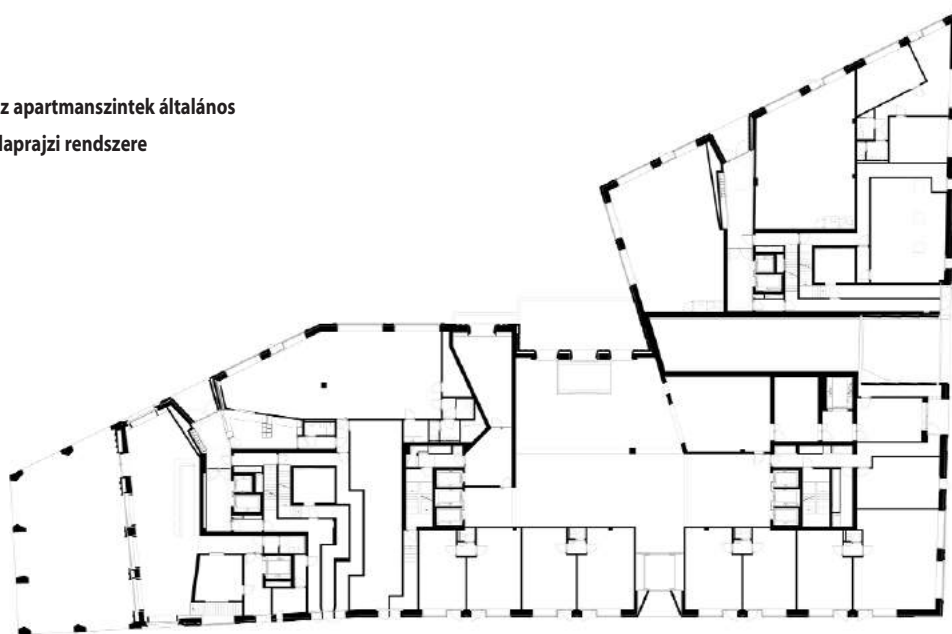
Összecsapó hullámok az ETH felett

Az Europaallee tervezésével párhuzamosan Adam Caruso ETH-s professzúráján hallgatóival a projekthez hasonló problémafelvetésekkel kísérletezett. A 2012-ben The Tall Office Building Artistically Considered címmel meghirdetett tervezési félév Louis Sullivan esszéjére utal, amiben az amerikai építész a huszadik század elején amellet érvel, hogy a magas irodaépület nemcsak technikai, de művészeti kihívás is. Caruso szerint Sullivan épületeiben az acél mint nyersanyag mellett a természeti formák átértelmezése és a misztikum is kifejezésre jutott. Sullivan látásmódjával állítja párhuzamba Gottfried Semper Bekleidungstheorie (beburkolás) elméletét. A német építész nemcsak az ETH szimbolikus, Zürich látképét uraló főépületét tervezte meg, de szemléletével az ETH építészeti képzésének kialakítására is nagy hatást gyakorolt. Elméletében a felületek kitöltése, az épület tektonikus vázának beburkolása és a tektonika át-

értelmezése is kifejezésre jutott. Az üres felületek kitöltése, az üresség jelentéssel telítése Adam Caruso számára is kulcskérdés. „Az ürességet ünnepeľjük ma” – fogalmaz elutasítóan az angol építész, épp ezért az Europaallee tektonikus homlokzatrendszerre nem áll meg ott, ahol svájci kortársai a redukció és konceptualitás jegyében már teljesnek érezték a homlokzatalakítást. Az előregyártott panelemek felületeinek megdolgozásával, a síkok és bélétek plasztikus továbbértelmezésével a város történeti formáival keres kontinuitást. Az épület érzéki grafikával elkészített látványtervei már jóval a tervezés előtt bejárták a nemzetközi szaksajtót. Az anyagok és szerkezetek finom összhangjából építkező atmoszféra azonban az elkészült épületet szemlélve szerteoszlik. Az előregyártott, stokkolt, lyuggatott betonpanelek, aranyszínnel megcsillanó fém bélétek realitása egy populárisabb, hatásvadásabb architektúra felé tolja el a történelmi referenciakeresést. Épp ez az a pont, ami az ETH oktatói között is komoly vitát váltott ki. Andrea Deplazes a tektonika problémája kapcsán ültette Adam Carusót és a szikár svájci építészetet képviselő Markus Petert egy asztalhoz. Markus Peter hevesen kritizálta a tektonikát feloldó látványelemek beemelését, mert szerinte Caruso építészete a korábbi, Berlinből érkező német ETH professzor, Hans Kollhoff „téglaromantikájához” hasonlatos. Kritikájához azt is hozzáfűzte, hogy „Hans Kollhoff sem tanult semmit zürichi évei alatt...”

A kritikák ellenére sem látszik a puritán svájci építész, a „swiss box” hagyományának folytathatósága. Az új nagyvárosi építészeti kihívásaira válaszokat keresve Adam Caruso „Metropolis” címmel hirdette meg kurzusát 2013-ban, a hallgatóknak az Europaallee-tól nem messze hasonló léptékű épületekkel kellett egy új városnegyedet megtervezniük. A tervezés során nagy hangsúlyt helyeztek a homlokzatképzésre, az elkészült 1:20-as léptékű homlokzatmodelleken az anyagok és részletek képzések olyan hatást keltettek, mintha a hallgatók a Bauhaus oktatási szemléletét megelőző historizáló időszakot jellemző „stílbén tervezés” módszeréhez nyúltak volna vissza. Mindez, ha visszafogottabban is, az Europaallee homlokzatképzésében is tükröződött. A Metropolis-félév kapcsán Caruso plasztikusan – és a zürichi ingatlanfejlesztés kihívásaira is utalva – összegezte, mit is jelent számára a nagyváros minősége: mindenekelőtt egy olyan helyet, ahol a kapitalizmus és a humanizmus egyszerre van jelen. Víziójában egy dús atmoszférát vázolt fel, megidézve Schumacher és Höger Hamburgját, a modernista Barcelonát és a brüsszeli Art Nouveau-t, miközben a megosztott Berlint jellemző üres melankóliának is helyet talált (ld. a Hans Kollhoffot is inspiráló Wim Wenders Berlin felett az ég című filmjét). „A metropolisz dinamikus, magával ragadó és fogyasztó.

Az apartmanszintek általános alaprajzi rendszere

Régi és új, szép és rút, üres és telített. Tereiben az expresszionizmus, az Art Deco, a modern építészet, festészet és irodalom által inspirált formák jelennek meg. Amerika brutalista dinamizmusát a neurotikus Weimari Köztársaság felé sugárzó „Neue Sachlichkeit” (Új tárgyiaság) megtestesülése. Olyan, mint Haussmann Párizsa, amely háteret és lendületet adott Manet és Baudelaire munkáihoz. A metropolisz realista és nem idealista, inkább Grosz és Dix, mint Kandinszkij és Mondrian.” [8]

A brit monarchikus és a zürichi polgári hagyományok ütközőpontjában azonban folyamatosan alakul Adam Caruso városeszméje. Ha átnézzük professzúrájának tematikus építkezését az elmúlt hét évben, az alábbi hívószavak kerülnek elénk: *Atmosphere, Structure & Pattern, Social Structure, Structure and Society, Describing Beauty, The Ideal City*. A tematikus félévek egymásra épülése, a professzúra belső önfejlesztése a historizáló, reflexív, reprezentatív kérdések felől a jövőorientált fogalmi kérdések és ideák felé történő elmozdulást mutatja. A fogalmi konstrukciók lehetőséget adnak az építészet társadalmi vetületének integrálására és a klasszicizáló formák ráakódott történeti jelentésrétegeinek megtisztítására, a jelen helyzetben történő újraértelmezésére. A kontinuitást már nem csak formai, hanem fogalmi alapokon keresik a helyyel. Mindez talán az absztraktabb protestáns Zürich hatásaként is felfogható, Markus Peternek tehát nem feltétlenül válik be a jóslata, amikor Carusót azzal kritizálta, hogy Kolhoffhoz hasonlóan ő sem tanul semmit Zürichből.

Ha Wälder Gyula ezt láthatná...

Carusóék metropolita építészetét, az oktatási projektek keretében készített monumentális téglarchitektúrájú homlokzatokat szemlélve egy hazai analógia, Wälder

Gyula Madách téri épülete sejlik fel. A képzettársítás talán nem is olyan távoli, mindkettőjük életművében felfedezhető a húszas évek amerikai tendenciáinak hatása. Épp ezért konklúzióként érdemes lehet a hazai kihívásokra is tekintettel lennünk. Bár Wälder ellentmondásos életműve nem feltétlenül alkalmas a kontinuitás keresésére, de a huszadik századi magyar építészetben mindenképp kibontatlan maradt az a realista-klasszicizáló, a történeti formák és a modernitás eszméi közt kontinuitást kereső irányzat, amely a múltbafordulás helyett érdemi, előremutató válaszokat adhatna és a nemzetközi, különösen a brit és belga tendenciákkal is összhangban lenne. Mindez a magyar társadalom polgári rétegének sorsával és szemléletének a huszadik századon átívelő válságával is összefügg. A század első felének stíluspluralizmusában és ideológiai vergődésében nem alakult ki olyan szerves átmenet, mint azt a skandináv építészet mutatja, miközben az épített örökség, a városok történeti szövege és a kultúrában hagyományosan jelenlévő reprezentációs szándékok lehetőséget adnának a kapcsolódásra. A közelmúltban a posztmodern tévelygésből felriadó és a kvázi modernista elvekbe gyorsan belemerevedő építészet azonban nem tudott megnyugtató és legfőképp közérthető válaszokat adni a történeti környezettel folytatott párbeszédre. Az európai építészetben meginduló, a modernitással és a történetiséggel egyaránt kontinuitást kereső, klasszicizáló hullám azonban a hazai építészetet még nem érintette meg, holott ennek kibontására a történeti örökség nemzetközi viszonylatban is jelentős kontextust adhatna.

Wettstein Domonkos

Irodalom / References

- [1] Caruso, Adam: *Traditions, Ort*, Graz, Austria 2005 (ISBN 3-901174-57-5), pp 26–31.
- [2] Caruso, Adam (ed) – Thomas, Helen (ed): *Asnago and Vender and the Construction of Modern Milan*, Zürich, 2016 (ISBN 978-3856763411).
- [3] Caruso, Adam: *The Feeling of Things*, Barcelona, Spain 2008 (ISBN 978-84-343-1186-2).
- [4] Caruso, Adam: , *OASE*, Issue 45/46, Amsterdam, Netherlands 1997, pp 88–95.
- [5] Caruso, Adam (ed) – Thomas, Helen (ed): *Rudolf Schwarz and the Monumental Order of Things*, Zürich, 2016 (ISBN 978-3856763626).
- [6] Caruso, Adam (ed) – Thomas, Helen (ed): *The Stones of Fernand Pouillon, An Alternative Modernism in French Architecture*, Zürich 2013 (ISBN 978-3-85676-324-4).
- [7] Caruso, Adam: , *AA Files*, Issue 59 (Autumn 2009), London, UK, pp 74–75.
- [8] Caruso, Adam: *Metropolis kurzusleírása, hozzáférhető: <<https://caruso.arch.ethz.ch/programme/hs-2013/studio/>>* [utolsó belépés: 2018-06-30].
- [9] Herzog, Andreas: *Eine Fassade mit Facetten*, *Hochparterre*, Vol 27, No 4 (2014), pp 24–31.
- [10] Moravánszky, Akos – Hopfengärtner, Judith (ed): *Aldo Rossi und die Schweiz: Architektonische Wechselwirkungen*, GTA Verlag, Zürich 2011.
- [11] St John, Peter: *Building Design Magazine*, Issue 2008 (2012-04-05), pp 12–15.
- [12] Tschanz, Martin: *Alles analog oder was? Die Überwindung der konzeptarchitektur*, *TEC21* 38/2015, pp 22–27.
- [13] Tietz, Jürgen: *Sprudelnde Moderne?*, *Neue Zürcher Zeitung*, 2017-03-15.